

Prayer Book of Christoffel van Holsit-Oest
In Dutch, manuscripts on parchment and paper.
Maastricht, 1542(?), and Antwerp(?), 1589 or soon after

Convolute, two manuscripts (below referred to as "I" and "II") in one volume, ii (paper) + 62 (parchment) + 160 (paper) + ii (paper) leaves, modern foliation in pencil in the upper right corner on each fifth leaf, starting on the second vellum leaf, skipping [89], [99] and [164]. I: 62 folios on parchment, mostly in quires of eight leaves, (collation i-vii⁸ [ff. a, 1-55] viii⁶ [ff. 56-61]), no catchwords or quire signatures, no ruling visible, no prickings present (justification 98-95 x 65-62 mm.), written in brown ink in a littera hybrida by one hand (Christoffel van Holsit-Oest?) in 20 long lines, 22 lines on ff. 1r-9 (Calendar) and 10v, one seven-line decorated initial 'O' in blue, orange and green with pen-flourishes in brown, green and yellow (f. 15), two seven-line initials in blue with pen-flourishes in brown, green and yellow (ff. 34, 48), four five-, four-and three-line initials in blue with pen-flourishes in brown (f. 26v, with a small monstrance and the host in the eye of the letter, and ff. 40, 42, 46), several two-line initials in blue with pen-flourishes in brown (a tiny head in the two-line lombard on f. 18v), several two-line initials in red without pen-flourishes, many one-line initials in blue or red without pen flourishes, majuscules in text stroked in red, rubrics in red, two decorated circular tables in red, green, blue, orange and yellow for calculating the Sunday Letter (f. 13) and the Golden Number (f. 13v). II: 160 folios on paper, watermarks, among others: crescent moon with a face, type Heawood 856 (Frankfurt 1601), and fleur-de-lis (unidentified type), mostly in quires of ten leaves, (collation i¹⁰ [ff. 62-71] ii⁸ [ff. 72-79] iii⁴ [lacking 1 and 4, ff. 80-81] iv¹⁰ [lacking 10, ff. 82-88, 90-94] v¹⁰ [ff. 92-98, 100-102] vi¹² [lacking 1, ff. 103-113] vii¹⁰ [lacking 2, 6 and 9, ff. 114-120] viii¹⁰ [ff. 121-130] ix¹⁰ [lacking 1 and 10, ff. 131-138] x¹² [lacking 3, 10 and 12, ff. 139-147] xi⁸ [ff. 148-155] xii⁴ [lacking 1 and 4, ff. 156-157] xiii¹² [lacking 6 and 12, ff. 158-163, 165-168] xiv¹⁰ [ff. 169-178] xv¹² [lacking 2 and 11, ff. 179-188] xvi¹⁰ [lacking 2 and 9, ff. 189-196] xvii-xix¹⁰ [ff. 197-226]), catchwords on the versos of ff. 179-188, on the rectos and versos of ff. 189-195, and on the recto of f. 196, no quire signatures, no ruling visible, no prickings present (justification 105-95 x 70-65 mm.), written in italic script in black ink by one hand in fifteen to sixteen long lines, (slightly) later additions by two other hands on ff. 61v and 227, a correction by the scribe on a small, pasted-in piece of paper on f. 98, one three-line initial 'O' in red (f. 198), many two- and one-line initials in red, rubrics in red, a drawing of a skull, crossed bones and a coffin in brown, red and yellow (f. 198), trimmed, slightly shaving the text at the fore-edge of a couple leaves, a tear in the lower edge of f. 165, loss of text between ff. 91-92, 102-103, 113-114, 117-118 and 147-148, otherwise in good condition. Simple, (early?) seventeenth-century binding, vellum over pasteboard, two paper flyleaves in the front and in the back, sewing slightly loose, binding soiled. Dimensions 120 x 85 mm.

This manuscript typifies the late medieval tradition of devotional collections in the vernacular for private use. Two manuscripts are bound together. The older one (c. 1542) was tailor-made for Christoffel van Holsit-Oest, member of a Limburg family. It is attractively written and decorated, including two circular calendar tables, in an archaizing script and decorative Gothic style. The other (c. 1589) was written in the modern italic script of the Renaissance. It was partially copied from a printed Prayer book, attested to solely by the colophon preserved here (no known copies).

PROVENANCE

1. Manuscript I was made for Christoffel van Holsit-Oest (also spelled as Holzit and Holset) for his own use. The calendar contains notes on a birth and three deaths of relatives of Christoffel, recording the date of their "iaergetijt" (annual mass for the deceased): f. 1, 16 January, "Iaergetijt mijnre liever suster Iehen van Oest anno 1542

bidt om gods wil voer haer ziel." Joanna van Holsit-Oest (d. 1542) was Christoffel's sister; f. 5, 30 June, "laergetijt mijnder liever moeder Mari van Broeck anno 1525. b.v.d.z. [= bidt voer die ziel]." Maria van Aldenbroek (c. 1465-1525) was Christoffel's mother; f. 6, 26 July, "Anno 1540 is mijn soen Wijnant geboren op enen maendach smorgens na een ure." Wijnand van Holsit-Oest (1540–1579), burgomaster of Maastricht from 1575 onwards, was Christoffel's son; and f. 9v, 27 December, "laergetijt mijns lieven vaders Iohan van Oest anno 1516. b.v.d.z." Johan IV van Holsit-Oest (c. 1460–1516) was Christoffel's father.

The notes on ff. 1 and 9v were clearly an integral part of the text of the calendar, and must have been planned from the start. From this evidence we can identify the first owner of manuscript I as Christoffel van Holsit-Oest (c. 1505-1563). The year of birth of the future burgomaster, Wijnand van Holsit-Oest, and the years in which his grandparents died were previously unknown, but the exact match with the date of death of his aunt Joanna, January 16, 1542, makes the identification almost certain, since Johan IV van Holsit-Oest is not known to have had any other grandson Wijnand. These family records do not appear to be later insertions, and the fact that the prayerbook records the birth of Wijnand, apparently the eldest child, in 1540 but none of the other four (one born c. 1543), dates it very soon after the death of his aunt on 16 January 1542.

Christophorus or Christoffel van Holsit-Oest was born c. 1502 in Breust (in the South of the province of Limburg) and died in January 1563 in Maastricht. In 1545-1552 he lived in Maastricht in the Kapoenstraat. Christoffel married Barbara Colen (also spelled as Coelen). She was born c. 1503 in Sint-Truiden and died in 1593. The floor slab of their grave has been preserved and is in the church of St. Martin in Eijsden now.

In the family notes the scribe refers to "my dear sister," "my dear mother," "my son" and "my dear father." It is tempting to conclude from this that Christoffel van Holsit-Oest copied Manuscript I himself, but it is equally possible that it was copied a scribe working for him.

2. Manuscript II was bound together with manuscript I in the (early?) seventeenth century. It is likely that the prayer on f. 61v, written in a script resembling the script of manuscript II, but probably by another hand, was added at this time. No evidence survives as to who brought these two manuscripts together.
3. In the eighteenth century this convolute (that is two manuscripts bound together) may have been owned by a Cornelus Corsten, whose name has been written on the second flyleaf in the front.
4. Around 1930 the convolute was in the possession of Cornelis Pieter Isaak Dommissie (1866-1943), whose printed bookplate is pasted on the front pastedown, and whose stamp is on the first flyleaf in the front. Dommissie was a curator of the Stedelijk Museum of Vlissingen, municipal archivist of Vlissingen (1895–1905), mayor of Sluis (1905–1908) and mayor of Maassluis (1908–1933). A member of the Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen and of the Historisch Genootschap in Utrecht, Dommissie had a keen interest in local history and genealogy, and collected books and historical documents. Part of his collection is now in the Zeeuws Archief in Middelburg.

His archive is in the Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme of the Vrije Universiteit in Amsterdam.

TEXT

Manuscript I:

ff. 1r-9, Calendar, use of Rome, including the Maastricht saints St. Servatius, patron saint of the city (13 May, and also his translation on 7 June), and St. Lambert, who was Bishop of Maastricht (17 September), and also including notes on the birth and the deaths of four members of the Van Holsit-Oest family.

ff. 10-13v, Computistic notes and tables: f. 10rv, [Note on the order of the year], incipit, "Item eyn iaer heeft aen 12 maent oft 52 weken en enen dach. oft 365 daegen ende 6 uren ... Die derde. tsondages voer ons heren hemelvaert dach tot die octave van pinxteren"; f. 10 [Note on the zodiac signs], *Hier na volgen die 11 teiken des hemels in welcken leden des minschen dat sij sijn regerende*, incipit, "Aries regert dat hoeft. Thaurus den hals ... ende dan soect in dese tafel die selve letter inden regel die recht neder daelt onder dat gulden getal vanden selven iaer inden selven teiken. dat daer recht tegen over staet is dat licht"; f. 11, [Zodiac table, caption], *Dese fyguer leert ende wijst uch in wat teyke die maen is ende in wat let des minschen inder ewicheit durende*; ff. 11v-12, [Perpetual almanac, caption], *Almanack duerende tot inder ewicheit*; f. 12v, [Note on how to calculate moveable feasts], *Om te vinden dat achter ghewinter ende alle wandelbaergefeesten vanden iaer*, Incipit, "Item neemt dat gulden getal vanden iaer dat ghi soect inder taefelen ... Mer ouch die weeken doer die voergaende sondachs letter nemen ende niet doer die navolgende"; f. 13rv, [Two circular tables for calculating the Sunday Letter and the Golden Number, the one on f. 13r starting with the year 1500 and the one on f. 13v for the years 1500–1519, with guide lines];

f. 14rv, [Gospel Pericope, John 1:1–14], *Dat begin des heiligen ewangelijs beschriuet ons sinte Johannes. Glorie sij den vader Ende soe wie dat ewangelium alle dage leest of over hem dracht dien en mach die duvel noch quaet minsche schaden*, incipit: "Inden beginne was dat wort ende dat wort was by gode en god was dat wort ... Als glorie des eengeboren soens wt den vader Vol godliker genaden ende waerheiden God sij geloeft. Byden woerden des heiligen ewangelijs moeten wt gedaen werden alle onse sunden. Amen";

ff. 15-26, [Series of Prayers to the Holy Trinity, to God the Father and to Christ], ff. 14v-16, [Prayer to the Holy Trinity], *Hier begint een gebet vander heiliger onverscheidenre drivoldicheit des sondages*, incipit, "O Gheloriose heilige drivoldicheit ende ongescheiden ewicheit neder boege ic die knien mijns herten ende mijns lichaems ... Alleen die inder drivoldicheit volmaect leefs ende regneers god ewelick sonder eynde Amen";

ff. 26v-34, [Series of Prayers when Receiving the Holy Sacrament], ff. 26-29v [Prayer of St. Ambrose], *Dit gebet heeft sint Ambrosius gemaect totten heiligen sacrament*, incipit, "O overste priester ende gewarre bisscop goede heer Jesu Christe die dy selve offerdes gode den vader een reyn onbevleete offerhande opten altaer des heiligen crucesvoer ons arme sundaren ... dat ic honger ende dorst al vergeten sal Daer toe helpe my die geen die sonder begin ende sonder eynde is onse lieve heer Ihesus Christus Amen";

ff. 34-39v, [Prayer of St. Gregory on the Passion of Christ], *Hier beginnen sint Gregorius gebeder diemen lesen sal met X pater noster ende ave Maria voer die wapen ons heren*, "O heer Ihesu Christi Ic aenbede di

inden cruce hangende Ende eyn dornen croen in dijn heilige hoeft dragende ... Ende troest my in deser saken N doer die cracht uwer bittere passien ende verhoert myn gebet ende vervult mijn begerten tot uwer ewiger eeren ende tot salicheit mijnre zielen Amen Pater noster”;

ff. 39v-41v, [Prayer on the Passion of Christ], *Hier begint eyn schoen gebet vander passien Christi*, “O alre suetste lam Christi. goedertieren heer Ihesu Christi. Ic vermaec u ende dancke u des ellendigen bitteren staens dat gi van mynnen voer mi aen den mynnenden rame des cruce stont ... Ende beteringe alle mynre sunden Op dat ic met dinen wtvercoren in geleyt mach werden in die ewige blijtschap sonder eynde Amen”;

ff. 41v-43v, *Dit gebet plach die keyser Maximiliaen dagelix te lesen*, incipit, “O almogende god gedanct geloeft ende gebenedijt moet gi sijn vander gracen die gi mi verleent hebt dat ic een kersten minsche geworden bijn ... O lieve heer ic bid u dan om bermherticheit genade ende gracie dat ic met u regnieren mach inden hemel met allen lieven heiligen ewelick sonder eynde. Amen”.

ff. 44-45, [Prayer against a Sudden Death], *Eyn schoen gebet van onsen heer van sijnen heilige namen tegen den onversienden doot*, incipit, “O almechtich bermhertige god die niet en begerste die doot der sundaren Mer penitencie ... Propheeten. Apostelen Martelaren Confessoren ende alre heiliger Meechden Die leeft ende regneert god inder ewicheit Amen”;

f. 45rv, [Prayer to St. Sebastian], *Van Sinte Sebastiaen*, incipit, “O heilige wtvercoren martelaer Sebastiaen groet is u gelove Bidt voer ons den heer Ihesum Christum op dat wi beschermt mogen sijn ... dor die verdiensten ende gebet des wtvercoren martelaers sint Sebastiaen van allen pestilencien cortsen ende alle periculen der zielen des lichaems Amen”;

ff. 45v-47v, [Series of Prayers to Christ], f. 45v-46, [Prayer to Christ], *Eyn scoen bevelinge tot onsen heer*, incipit, Ick bevele minen doot inden alren bittersten doot ons liefs heren Ihesu Christi Ic bevele myn mennichfuldige sunden in die mennichfuldige wonden ons liefs heren ... Coemt my te hulpen in alle mijnre noet ende sunderlinge in die ure van mij[n]re doot Amen”;

ff. 48-56, [Prayers to the Virgin], ff. 47v-49v [O *Intemerata*, in Dutch], *Dit is een scoen gebet van onser liever vrouwen ende sinte Johan ewangelist seer goet gelesen alle dage Ende heyt in lattijn O intemerata oracio*, incipit, “O onbesmet ende in der ewicheit ghebenedide sunderlinge maget ende moeder gods ... Die metten heiligen geist een sijt die met hem leeft ende regneert inder ewicheit Amen”;

f. 56, [Prayer to St. Anne], *Vander heiliger moeder sinte Anna*, incipit, “Ghegruet sijstu Maria vol genaden die heer is metti dyn genade sy met my arme sundaer ... O ioncfrouwe Maria wt dy is gheboren Ihesus Christus des levendigen gods soen Amen”;

f. 56, [Prayer to One’s Guardian Angel], *Van [on]sen engel*, incipit, “O heilige engel gods die daer bijste overmits der overster goedertierenheit gods mijn behueder ... Ende in dynre trouwen die du my tot hier toe bewesen hebs ende noch voert aen tot aen mijn doot bewysende worts Daer van moetstu ewelick gedanct sijn Amen”;

ff. 56v-57, [Prayer to St. John the Evangelist], *Vanden heiligen apostel Sint Iohan*, incipit, “O wtvercoren werdige Apostel Iohannes die gerust hebt op die godlike borst ons heren daer u in geopenbaert is die heilige oetmoedige wijsheit ... In soe wat uren dat mi dat eynde mijns levens begript dat gi dan myn bescermer sijt ende my genade verwerft Ende quijscheldinge alle mynre sunden Amen”;

f. 57rv, [Prayer to St. Christopher], *Van sint Cristoffels*, incipit, “O heilige martelaer sinte Christoffel doer die liefden dattu werdich waers den genen te dragen den hemelrick noch eertrick niet begripen en kan ... Op dat sij my in genen saken en mogen scaden noch en

bedriegen Ende staet mi altijt by ende sunderlinge in die ure mijns doots Amen"; f. 57v, [Prayer to St. Anthony], *Van sinte Anthonis*, incipit, "O heilige vader sinte Anthonius levende heilant Ic bevele dy mijn ziel ende lijf ende alle mijn lieve vrienden dattu my behuedes voer der hellen pijn ende voer den onversienigen doot Ende voer die plage der du geweldich bist Amen"; ff. 57v-58, [Prayer to St. Barbara], *Van der glorioser ionfrouwen santa Barbara*, incipit, "O mijn enige troest scone bloeyende rose heilige martelersse Sinte Barbara ... Ende en wilt O gloriose maget Barbara niet van my scheiden voer dat gi myn ziel hebt bracht in die ewige glorie Amen"; f. 58rv, [Prayer to St. Catherine], *Vander heiliger maget Kathrijnma*, incipit, "God gruet u gloriose maget Katherina chierheit der meecheden chieerlike gemme der griecken ... O suete coninx dochter u passie moet mijn hulpe wesen in die ure van mynre bittere doot Ende verloest mi dan wt alre noet Amen"; ff. 58v-59v, [Prayer to a Saint when Celebrating His or Her Feast], *Hier begint een gebet van enigen heiligen darmen feest van hout*, incipit, "O hoege wtvercoren vrint gods oft bruyt gods Sinte N welckes hoechtijt wij huden begaen in uwen handen bevele ic altijt mijn ziel ende lijf ende mijn vijf sijnnen ... Op dat ic daer bescouwen mach met u dat aensicht godes Ende in vereninge alre heiligen mach regneeren inder ewicheit sonder eynde Amen"; ff. 59v-60 [Prayer for the Souls of One's Parents], *Voer vader ende moeders ziel*, incipit, "God vader dat bloet dijns soens ons heren Ihesu Christi dat daer wt gestort is inder galgen des crucen ... op dat sij behalden werden en vander pijn des vegevuers verloest moeten werden die du met dinen duerbaren bloede hebst verloest ende gecocht Overmits onsen heer Ihesum Christum Amen"; f. 60, [Prayer for Unknown Souls], *Voer die ellendige ziele*, incipit, "O barmhertige god wy bidden dy ontferme der zielen die by di geen sunderlinge bidders en hebben ... Ende brenge sij totter geselschap der hemelscher borgeren Overmits dynre barmherticheit Amen"; [f. 60v blank].

f. 61v, [Added by another hand, prayer to the Image of the Virgin, *voor onser lieffer vrouwen bijlde daer hijt voer begert*, incipit: "O ontfermhertijchge moeder gods ende maeget maria ick bijede u doer dije groeten rouwe ws moederlijcke herten den ghij hat doen ghij u lieff kijnt aenden cruce wtgherect saecht opheffen ... ende in allen mijnen anxe te hullpen wijlt coemen ende wijlt mich troesten in deser saeke n ende sijt mij eijn gh[...] voersprekersse in dye ure [...]":

Manuscript II:

f. 62rv, Prayer to St. Bridget, rubric: "Van Sinte Brigitta", incipit: "O Salighe Brigitta verre ghepresen ende vermaert inder aerdenVernaemt een Princersse van Scotlandt, gestadich in u leven", explicit: "O heijlige vrouwe bidt uwen bruijdegom voer onse sonden dat wij met u verblijden moegen inder eewicheijt. Amen".

ff. 62v-83v, [The Fifteen Oes of St. Bridget], *Dit sijn Sinte Brigitten ghebeden*, incipit, "O heere Ihesu Christe eewighe soeticheijt der geenre die u beminnen iubilatatie boven alle blijdschap ende begheerte salicheijt ende minnaer der berouwiger sondaren die penitentie doen ... dat ghij hen wilt ontfermen door u grondeloese ontfermherticheijt wille op dat sij ende wij eewelijck inder eewicheijt u moegen loven ende dancken sonder eijnde. Amen" (www.preces-latinae.org/thesaurus/Filius/StBrigid.html);

ff. 83v-87, [Prayer of St. Ambrose on the Articles of the Passion], *Dit is Sinte Ambrosius Oratie van allen die Articulen der passie ons beeren Iesu Christi*, incipit, "Heere Iesu Christe des levende Gods sone, schepper ende hermaker des menschelijken gheslachts, wij bewijzen u danckbaerheijden al sijnsse onwerdich mer oft se u devoet ende bequaem waeren ... ende alle salighe zielen van pijnen ontslaet, ende totter glorien des eewighen rijcx ons alle doet ontfermhertelijck gheraken

die met Godt den vader ende heiligen gheest leues ende regneerst. Amen”;

ff. 87-88, [Prayer on the Crown of Thorns], *Die Doornen Croone ons Heeren Iesu Christi. Item soe wie dese naegheschreven bedinghen allen sondagen leest ter eeren van die doornen Croone ons Heeren Iesu Christi, ende der pijnen die hij in sijn gebenedijden hoeft gheleden heeft, die doet Godt eenen bequamen ende aenghenamen dienst, ende men vercrijcht van Godt daer mede veel gratien. Ende tot elcken vijf articulen salmen dit navolghende ghebet lesen, incipit, “Weest ghegruet goedertierenste Heere Iesu Christi, ghij sijt vol ghenaden, bermherticheijt is met u, ghebenedijt moet sijn u passie, u wonden, ende u bitter doot ende dat ghebenedijde bloet uwer heijliger wonden”; [instruction (in red)], incipit, “Ende men sal dit knielende, oft staende, oft nederligghende voer dat beelt ons Heeren lesen”;*

ff. 88-93v, [Prayer to Christ], *Ende leest oeck dit navolgende gebet. Item die niet lesen en can die lese LXXVII Pater noster ende Ave Maria, incipit, “Heere Iesu Christe des levenden gods sone, ick onwerdighe sondighe creatuere begheere u conincklijcke hoeft innichlijck te gueten en te aenbeden dat om mijnen wil ghewont bespogen ende gheslagen was ... Nu laet ons verblijden ende met herten vroelijck wesen laet ons ghenuechten hebben ende weerschappen, want dit is nu dat gulden iaer des brudegoms”;*

ff. 93v-98, [Prayer of Penitence to Christ], *Een waerachtige biechte ende belijdinge der sonden allen kersten menschen noetsaeckelijck ter salicheijt, “O bermhertighe Heere Godt hemelsche vader slaet doch u hemelsche vaderlijcke ooghen der ghenaden op mij allendighe sondaer ... Neemt wederom god heijlige geest dat ghij in dit regioen der sonden ende dal der tranen goedertierlijck bewaert hebt. Drij personen ende een waerachtich godt, wien sij lof, prijs, ende eere, van eewicheijt tot eewicheijt. Amen”;*

ff. 98-102v, *Prayer on the Passion of Christ, lacking text at the end], Een devote oeffeninge ende troestelijcke bevelinghe tot elcken besondere Artijckel van Christus lijden, “O moeder der bermherticheijt ick aenbidde u door tgroot inwendich lijden dat ghij voor ons aarme sondaren leedt, als u ieve sone aen u oorlof nam opden goden donderdach om te gaen eten dat Paeslam in Ierusalem ... O heere mijn Godt om mijnen wil sijde doorslagen, doorboort, doornagelt, opgherecht aenden cruijce ende gepijnt totter doot O Heere inde ure ws bittere lijdens ende//”;*

ff. 103-113, [Prayer on the Passion of Christ, lacking text at the beginning]], incipit, “//spoegen ende gheslaegen met groete versmadenis. Ende metten stroijen hoet wert ghij ghesent tot Pylatum met vele slagen ende groet gheroep ... doen besaechse met grooter weemoede haers herten, hoe diep dat die doorne tacken in u ghebenedijde hoeft ghesteken hadden”;

ff. 113v, [Prayer on the Passion of Christ, lacking text at the end], *Een devoete oeffeninge vanden wijngaert Engadij, ende bediet dat lijden ons Heeren Iesu Christi, incipit, Gaet inden wijngaert [sic] van Engadij ende rust met dijnen lieve onder den mastboom des heiligen cruijs ende onderlegghet u met menigherhande blomkens ende die sulste halen wter herten dijns ghebenedij//”;*

f. 114, [Prayer, lacking text at the beginning], incipit, “//uwer heiligher vijf wonden bevele ick u al dat ick van u ontfanghen heb”;

ff. 114-116, [Prayer on the Passion of Christ, *Nu siet den Heere inwendelick aen, daer hij inden cruijce hangt ende spreekt biddende drijmael achter een, incipit, “O heere weest mij arme sondaer genadich door u*

bermherticheijt o ghenadighe Heere door dat laven van uwer heijligher tonghen met galle ende edick ghepijnicht bevele ick u al dat ick met mijnen sonden misdaen mach hebben ... O Christe door dat lijden datmen u lieve moeder aen dede, soe gheeft allen ghelovighe zielen rust, ende vrede. Amen”;

ff. 116r-122, [Cycle of Prayers to St. Anne], *Dit is sint Anna Cransken. Item dit suldij lesen op elck punct hier nae volghende*, incipit, “O heijlighe moeder sint Anna, weest ons een eewighe troost ende toeverlaet in allen onse nooden ende doet ons op die poorten des hemels ... van wiens alder heijlichste vruchten haers gloriosen lichaems die ghij ghewerdicht hebt aen te nemen die menscheijt om salicheijt der werelt, ghij die levet ende regneert met godt den vader, ende den heijlighen gheest inder eewicheijt een godt eewelijck sonder eijnde. Amen”;

ff. 122v-124, [Prayer to St. Anne], *Die dit navolgende gebet dagelijcx leest met drije Pater noster ende drije Ave Maria ter eeren der heijliger moeder sint Anna, die sal in sijn leven ende in sijn doot van haer verblijt woorden*, incipit, “Weest ghegruet heijlighe moeder sint Anna een moeder der alder salichste ionckfrouwen Maria coninginne der hemelen ... ende dat ic vercrijghen mach nae dit leven dat eewighe leven. Amen. Pater noster, ave”;

f. 124rv, [Prayer to St. Anne], *Een ander ghebet tot die heijlighe moeder S. Anna*”, incipit: “Ghegruet, gheert, ende ghebenedijt soe sijde werdighe moeder sint Anna, alderliefste naest gode ende maria uwe dochter ... Ende ghebenedijt soe is die vruchte ws heijlighen lichaems Maria met haren lieven kinde Iesu Christo inder eewicheijt. Amen”;

ff. 124v-125, [Prayer to St. Anne], *Een ander gebet van die heijlighe moeder Anna*, incipit, “Dat rijck der hemelen ende allen die vrucheden des Paradijs hebdi verwonnen ... ende ghebenedijt moet sijn die gloriose vrucht dijns buijcx Maria, met Iesum den alderloflijcsten overhoochsten onsen Heere. Amen”;

ff. 125-128v, [Cycle of Prayers to St. Anne], *Hier volghen die seven bloemen van die heijlige moeder Anna*, incipit, “Gode gruet u edele roose angelier blomme vol sijt ghij alder ghenaden. O heijleghe vrouwe ende moeder sint Anna ghij helpt menighe wt sijnen noot ... met lijdtsamicheijt ende verduldicheijt af te doen, ende nae dit verghenckelicke cortte leven o heijlighe moeder sint Anna te vercrijghen dat eewich leven. Amen. Pater noster Ave Maria”;

ff. 128v-129v, [Prayer to God the Father], *Een seer schoen ende devoet ghebet*, “O milde bermhertighe vader, ich aenbidde u edele gloriose Heere hangende aenden cruijce, dat welcke gheworden was een wiel der grondelooser bitterheijt ... op dat ick suiwer comen mach voor uwen alderheijlichste ooghen. Amen. Pater noster. Ave Maria”;

ff. 130-144v, [The Golden Litanies], *Hier beginnen die gulden Letanien van den leven ende passie ons beeren Iesu Christi. Want ghelijck het gout allen andere metale te boven gaet in schoenheijt ende werdicheijt also gaet dese oeffeninghe van dat leven ende bitteren lijden ons beeren boven allen andere oeffeningen diemen Godt doen mach tot sijnder eeren, ende tot onser salicheijt. [...] ende veel ghetrouwelicker sullen sij ons weder bijstaen in allen onsen noet alst wij alderbeste van doen sullen hebben*, incipit, “Heere ontfermt u onser. Christe ontfermt u onser. Heere ontfermt u onser, ende verleent ons crachten inwendich, ende wtwendich, om te dienen nae uwen alderliefsten wille ... ende vereenicht mij metten goeden gheesten die mijn ziele tot u brengen die een warachtich Paradijs sijt”;

ff. 144v-147v, [Prayer to All Saints], *Een schoen ghebet van allen heijlighen*, incipit, "Coemt mij te hulpen bid ick u allen heijligen gods ick arm sondich mensche make mijn toevlucht tot u hulpe ... dat ick met u mach ghebruijcken die glorie Gods inder eewicheijt. Dat ghone ons die vader, die Aone, ende die Heijlighe Gheest. Amen";

ff. 147v-149v, [Prayer on the Name of Christ, lacking text at the beginning], *Een devote ghebet vanden sueten Name Iesus*, incipit, "///dat ghij mij ingheeft gratie, mij selven ende u mijn heere te kennen ende te ghevoelen ... onder allen die ghene die lief hebben uwen soeten name Iesus, die leeft ende regneert eewelijck sonder eijnde. Amen";

ff. 149v-151v, [Prayer to God, for daily use], *Een generael belijdinghe ende versoeninghe daghelijcx Godt devotelijck te offeren*, incipit, "O mijn Heere ende mijn godt ende vader, ick bid u boven al, daer nae allen heijligen ende allen menschen verghiffenis van allen mijn sonden, van allen mijn slapheijt ende traechheijt ... ende ick alleenlijck tuwaerts leven mach in een vroem vast ghelove waerachtighe hope ende volmaecte charitate nu ende inder ewicheijt";

ff. 151v-152, [Prayer to the Holy Trinity], *Een ghebet tot die heijlige Drievuldicheijt*, incipit, "O heijlige Drievuldicheijt onbegrijpelicke hoocheijt Godt vader die uwen eenighen sone niet ghespaert en hebt maer voor ons allen ghegeven in versoeninghe van allen onse sonden ... op dat in mij het ghelove, die hope, ende charitate versterct sijnde ende bereet sijnde int navolghen Christi recht persevereren mach in gods namen. Amen";

ff. 152v-153v, [Prayer to Christ], *Een groetenisse, memorie ende bedinghe totten aone gods toecomende ten Oordeel*, incipit, "Weest ghegruet o salighe begeerlicke, ende van inder eewicheijt met allen saken gheordineerde toecomste Iesu Christi ten oordeel, die welcke sitten sult opden stoel der hoocheijt ... Coemt hier ghij ghebenedijde mijns vaders besidt dat rijck dat u lieden bereijt is vanden beghinsele des werelts. Amen";

f. 153v, [Prayer to the Holy Ghost], *Gebet totten heijlighen Gheest*, incipit, "Coemt heijlighe gheest vervult die herten van uwen ghelovighen, ende ontsteect in henlieden het vier van uwer liefden ... verleent ons inden selven gheest een recht ghevoelen ende altijd te verblijden van sijn consolatie";

ff. 154-155v, [Prayer in Times of Fear, Sadness, Adversity or Temptation], *Gebet in alle benautheijt, droefheijt, tegenspoet oft temptatie*, incipit, "O heere god vader, vertroester van allen bedruete herten, die selve gheseijt hebt. Coemt al tot mij die arbeit, oft eenichsins benaut ende belast sijt ende ick sal u versolaseren ... nochtans heere Godt vader, niet soo ick wille, maer nae uwen wil moet mij gheschien in uwen name. Amen".

ff. 155v-168v, [Series of Prayers for Receiving the Holy Sacrament during Mass], *Een devote meditatie ende oeffeninghe onder de Missen te gebruijcken, met een bereijdinghe om totten heijlighen Sacramente te gaen met schoene dancsegginghe nader ontfanckenis*, ff. 156-157, [Prayer to be read during Mass], *Een ghebet van onsen lieven heere om onder die misse te lesen*, incipit, "Heere Iesu Christe want ghij sijt boven al mijnen troest waer in al mijn salicheijt ghelegen is ... Daer om bidde ick u, want ick door mij, van u mij hebbe doen doolen. Dat ick door u, tot u weder comen moet. Amen";

ff. 168v-177, [Prayers on the Nine Choirs of Angels], *Hier volghen die schoene ende devote ghebeden vande neghen Chooren der Engelen. Totten eersten Choor gebet*, incipit, "O ghij eerwerdighe heijlighe Engelen. Ick arme creatuer bid u ootmoedelijck met allen den heijligen die in uwen Choor glorie ontfanghen hebben dat ghij van mijnen weggen met allen die crachten die ghij van godt ontfanghen hebt, u keeren totter heijliger drijvuldicheijt . . . Ende dat hij door die groete minne mijn hert wil bereijden, dat ick die vrucht des heijlighen Sacraments in mijnder zielen ontfanghen moet. Amen";

ff. 177-178v, [Prayer to One's Guardian Angel before Receiving the Holy Sacrament], *Tot onsen eijghen Enghel voor dat ontfanckenis*, incipit, "O mijn eerwerdighe heijlighe Enghel mijn lieve Camerlinck, ick gruet u in dat minlijck hert ons liefs heeren Iesu Christi . . . dat sij comen tot mijnder feesten, ende helpen mij werdelijck ende eerlijck mijnen Coninck ontfanghen. Amen";

ff. 178v-179v, [Prayer to All Saints], *Nu bidt ootmoedelijck allen heijlighen*, incipit, "O ghij heijlighe Patriarchen ende Propheten. Ick bid u ootmoedelijck dat ghij onsen ieven heer voor mij wilt bidden dat ick dat heijlighe Sacrament met vierigher begheerten ontfanghen moet . . . O ghij heijlighe Maechden bidt voor mij dat ick met suiijverder herten ende lichaem dat heijlighe Sacrament ontfanghen moet ende mijn leven eijnden moet";

ff. 179v-188, [Series of Prayers when Receiving the Holy Sacrament during Mass], ff. 179v-180, [Prayer], *Item leest altijd u gbelove met immicheijden voor u daghelijcxghe ghebreken eer ghij den grooten heer ontfanct, ende segt drie werf*, incipit, "O lieve heere ick en ben des niet werdich dat ghij coemt in mijn sondich lichaem maer segt een woort wt u grondeloese bermherticheijt , ende maect mijn arm ziele ghesont . . . coemt rust nu in mij, op dat ick inder eerwerdicheijt rusten mach in u Amen";

ff. 188-193, [Prayer to the Virgin, with indulgence], *Soe wie dit ghebet leest voer onser liever vrouwen beelde XXX dagen lanck, die verdient VC dagen afluets alsoe deck alsmet leest. Ende onser liever vrouwen mach hij af bidden een bede, soe waer hij om bidt, het zal hem gheschieden, alsoe verre als sijn meijninghe goet is, ende zalich sijnder zielen*, incipit, "Heilighe Maria eeuwighe maghet boven allen maechden, moeder der ontfermherticheijt, moeder der gratien, hope van allen mistroetigher [sic], voldoenster der geenre die in u betrauwen . . . daer ick voer verbonden ben levende ende dooden, ende verleent hen allen te samen dat eewighe leven. Amen";

ff. 193-196v, [The Fifteen Joys of the Virgin], *Soe wie dese XV Blijschappen leest XXX dagen voor onser liever vrouwen beelde die verdient een bede van haer, ende in wat droefheijt dat hij is, die zal van haer vertroest werden*, incipit, "O coninghinne des hemels Maria verblijt u blinckende dagraet, wtvercoren bruijt gods inder Engelscher grueten . . . ick bidde u doer alle deser groeter vruechden ende blijshappen dat ghij mij wilt vertroesten ende verblijden in deser saken ter eeren Gods, ende tot zalicheit mijnder zielen. Amen"; [f. 197rv blank].

ff. 198-199, [Meditation on Mortality, rhymed], *Soe ick ben, suldiij werden. Dencken op sterven, doet sonden derven*, incipit, "Och mensche waer op wildij u verblijen. Hier toe moet u schoenheijt ghedijen, Och mensche dinct om die toecomende dinghen, leert nu sterven sonder verlinghen, Och hoe wijs is hij die de doot verbeijt. Ende hem altoes te sterven bereijt. Och wat batet eere of groet goet, Als ick emmer sterven moet, Beter waer mij een Conscientie reene. Dan een gulden werelt alleene. Al om een sterven ist al ghedaen. Wij moeten al ten grave gaen, O mensche tot desen grave ende leere, Soe wilt den sin ws herten keeren";

ff. 199-201v, [Prayer to God], *Gebet*, incipit: "O heere die vanden viant sijt ghetempteert gheweest, wilt u oogen der bermherticheijt op mij toch slaen ... ende doer die cracht uwer bitterder doot, u dierbaren bloets, uwer heijliger wonden, mach deelachtich woorden nae deser allendicheijt uwer glorien. Amen".

ff. 201v-204v, [Prayer to God], *Den tijt is cort, de doot is snel, wacht u van sonden soe doetdij wel. Een schoen suverlijck ghebet tot Godt almachtich om gratie, ghenade, ende troest van Godt te verwerven*, incipit, "O alder goedertierenste Heere Iesu Christe, troest, ende toevlucht der sondiger menschen ... op dat ick u vaderlijcke ghenade, troest, ende goetheijt, mach verwerven, nu, ende inder eeuwicheijt. Amen";

ff. 204v-205, [Prayer to Christ], *Een ander ghebet tot Christum*, incipit, "O alder genadichste Heere Iesu Christe. Ick arm sondich mensche, bid dijnre grondeloeser bermherticheijt, inder ghehenckenisse, ende eere des wtersten strijts, dwelck ghij hebt ghestreden voer ons verlossinghe ... ende voer allen benauthelijt, ende bangicheijt, welck ick heb verdient, ende voer beternisse mijns sondighen levens. Amen";

f. 205rv, Prayer to the Virgin, *Een ghebet tot Maria die schoene moeder gods*, incipit, "O schoen werdighe moeder gods Maria, Coninghinne der hemelen, vrouwe der Enghelen, troest, ende toeverlaet, van allen sondighe menschen ... daert hem alle eert, ende looft, datter is, want hij loffelijck, ende ghebenedijt is, boven al inder ewicheijt Amen";

ff. 205v-206v, [Prayer against the Temptations of the Devil], *Ee[n] cort gebet teghen des viants temptatie*, incipit, "O almachtighe Heere, slaet neder die ooghen dijnre goddelijcker ghenaden over onse arme sondighe menschen, aensiet dat schepsel dijnre godlijcker handen ... op dat ick allen die cracht, ende ingheven des boose vijants mach wederstaen, ende verwinnen, doer uwen goddelijcken naem, ghebenedijt inder eeuwicheijt. Amen";

ff. 206v-219v, [Series of Prayers to God], ff. 206v-207, [Prayer to God], *Een ander ghebet*, incipit, "O Godt almachtich schepper hemelrijcx, ende aertrijcx, u sij eeuwighe lof, van u alder heijlichste, en afgrijsselijcste vrese, ende ancxe ... hij zal ons soe minlijck en gerne vergheven, tghene dat wij misdaen hebben in onse leven";

f. 219v-220v, [Prayer to the Holy Cross, rhymed], *Een devoet gebet tot den heijligen †*, incipit, "Weest ghegruet o heijlich Cruijs ghebenedijt, ons eenighe hoope, troest, ende toeverlaet, verleent ons gracie op desen tijt, ende van sonden gheheel aflaet ... O heere Iesu wilt toch verleenen compassie int herte, ende medelijden, als dat wij moghen met herten reenen, namaels met u in glorie verblijden. Amen";

ff. 220v-221v, [Prayer to St. Anne], *Een schoen ghebet tot die heijlige moeder Sint Anna*, incipit, "O heijlige moeder, werdighe vrouwe sint Anna, ghij sijt dat beginne van onser salicheijt, ghij hebt ons voerts ghebracht die moeder gods ... ende wilt den vijant van mij verdrijven ende altoes in mijn hulp blijven. Amen";

ff. 221v-224, [The Seven Last Words of Christ on the Cross], *Hier volgben die seven leste worden die onse lieve heer sprack hangbende aent Cruijs*, incipit, "O heere Iesu Christe, die dij seven worden inden

lesten dach dijns levens aenden cruijce hangende hebt begheert dat wij altijd die alder heijlichste worden in memorie hebben soudē . . . Dat ick u daer, met u alderliefste moeder, ende allen heijligen, mach inder eeuwicheijt, loven, en dancken. Amen”;

ff. 224-225, [Prayer for Forgiveness], *Een ghebet om vergiffenissen der sonden te verkrijghen*, incipit, “Ick bid u alderliefste, ende goedertierenste heere Iesu Christe, vergheeft mij allen mijn misdaet, ghelijck ick soe hertelijck gherne duer u minne ende liefde vergheve, allen den ghenen, die mij misdaen hebben . . . dat ick niet vergheven en soude den ghenen die mij hebben misdaen, dat ick dicmaels verdient hebbe. Amen”;

ff. 225r-226, [Prayers and Instructions for Prayers against the Plague], ff. 225-226, [Instructions for Prayers against the Plague], *Een sonderlinghe benedictie teghen die haestighe siecten der Pestelentien*, incipit, “Die keijser van Roemen heeft ghescreven tot onsen heijlighen vader den Paus, om raet teghen die Pest . . . Ende wie dat doet die en sal vander pest niet sterven, want het is gheproeft in veel steden, daer die pest geregeert heeft, ende die hiel op”; [f. 226v blank];

f. 227, [Added in another hand, prayer], *tot gods groote glorie en ons naesten salicheijt*, incipit, “Ick aenbidden u o dierbaer cruijse welcke met die teere voeten ende waerdige handen van mijnen heer Jesus Christus vercieert sijn geweest . . . ick aenbidde u wederom o heijlich cruijs ter liefde van mijnen warachtegen godt ende heere Jesus Christus.”

Manuscript I was probably copied from an early sixteenth-century model, since the circle in the figure for determining the Golden Number contains the years 1500 to 1519. The rubric of the prayer on ff. 42-43v refers to an emperor called “Maximiliaen” the Habsburg Emperor Maximilian I of Austria (1459–1519). The Middle Dutch of the text shows some German influences, as can be expected in case of a manuscript originating from Maastricht.

The pronounced medieval character of manuscript I, evident in its choice of texts and especially in its script, layout and decoration, is surprising given the rather late date (1542?) at which it must have been made. This phenomenon is not uncommon for sixteenth-century manuscripts from more rural provincial regions in the Northern Netherlands (such as Groningen, the IJssel region and Limburg), but here the contrast is so striking that it almost turns manuscript I into an anachronism.

Manuscript II was at least partly copied from a printed prayerbook edited by Simon de Planen and published by the widow of Guillaem van Parijs, Antwerp, in 1589, as recorded in the colophon copied on f. 113rv (following the prayer on the Passion of Christ on ff. 103-113): “finis Gecorrigeert bij Meester Simon de Plane onder Prochiaen van onser liever vrouwen Thantwerpen. Thantwerpen bijde weduwe van Guiliam van Parijs. Anno .1.5.8.9.” No copy of this book appears to have survived. Since the colophon is copied near the middle of the manuscript on f. 113rv, it is likely that only the text(s) preceding the colophon were copied from this printed book, and the texts following the colophon came from one or more other sources.

The Universal Short Title Catalogue (USTC), a collective database of all books printed in Europe between the invention of printing and the end of the sixteenth century, records six publications by the widow of Guillaem van Parijs in 1589, including a broadside almanac for that

year, but no prayerbook. The USTC records Simon de Planen as the editor of three editions of one prayerbook, *Dit is een devote meditatie op die passie ons (liefs) Heeren*, published in Antwerp by the widow of Heyndrich Peetersen van Middelburch in 1552 (USTC no. 408751) and 1561 (USTC no. 401093), and in Antwerp by the widow of Jacob van Liesveld in 1561 (USTC no. 411096). The prayerbook issued by the widow of Guillaem van Parijs in 1589, however, is known only from the colophon in manuscript II.

The drawing of a skull with bones and a coffin on f. 198r of Manuscript II, serving as a poignant *memento mori*, represents a popular theme in medieval lay devotion. They form down-to-earth parallels of the more sophisticated miniatures in Breviaries and Books of Hours – usually placed at the beginning of the Office of the Dead – of a funeral mass. Representations with one or more elements (skulls, bones, coffins) of the drawings in Manuscript II can be found in many manuscripts and prints, and they usually accompany prayers and meditations on mortality, as in this case. An example from a Dutch manuscript, to name just one, can be found in The Hague, Koninklijke Bibliotheek, hs. 135 K 15, f. 19v; see http://manuscripts.kb.nl/show/images_text/135+K+15.

LITERATURE

“Dommissie, Cornelis Pieter Isaäc,” *Encyclopedie van Zeeland*, I (Middelburg, 1982), p. 347.

Gegevens betreffende roerend en onroerend bezit in de Nederlanden, vol. I. Ed. Enno van Gelder. 's-Gravenhage 1972, p. 281 (on the Van Holsit-Oest genealogy); Also online: <http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/bezit/#view=imagePane>.

Sander Olson, U. “The life and works of St Birgitta in Netherlandish translations,” in B. Morris and V. O’Mara, eds. *The Translation of the Works of St Birgitta of Sweden into the Medieval European Vernaculars*, Turnhout, 2000, pp. 117–151.

Van Holsit-Oest genealogy, in *Bulletin de la Société d’Art et d’Histoire du Diocèse de Liège*, 16 & 17 (1907) and *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg*, 22 (1885) & 100 (1964).

ONLINE RESOURCES

On the Van Holsit-Oest genealogy

www.genealogieonline.nl/stamboom-reijnaerds-speth/120710.php

www.genealogieonline.nl/stamboom-reijnaerds-speth/1120705.php

http://genwiki.nl/limburg/index.php?title=Van_Oest

<http://stamboombernaards.nl/mijn-kwartierstaat/generatie-15-16-384-32-708>

On the floor slab of the grave of Christoffel van Holsit-Oest and Barbara Coelen

<http://memodatabase.hum.uu.nl/memo->

[is/detail/index?detailId=2452&detailType=MemorialObject&browse=Where+%28holding+institution%29%3F%401%25Current+region%401%25Current+settlement%40849](http://memodatabase.hum.uu.nl/memo-is/detail/index?detailId=2452&detailType=MemorialObject&browse=Where+%28holding+institution%29%3F%401%25Current+region%401%25Current+settlement%40849)

On C.P.I. Dommissie, his collection and his archive

www.archieven.nl/nl/zoeken?mivast=0&mizig=210&miadt=239&micode=114&miview=inv2

www.hdc.vu.nl/nl/Images/076%20Dommissie%20familie_tcm99-137086.pdf

Database of watermarks
www.memoryofpaper.eu

Universal Short Title Catalogue (USTC)
www.ustc.ac.uk

TM 816